

o **PRIVATNE POSLOVNE KNJIGE DUBROVNIŠKIH TRGOVCEV** (XIV. stoljeće)

„Za preučevanje dubrovniške srednjeveške trgovine imajo izreden pomen privatne poslovne knjige, ki so jih dubrovniški trgovci vodili pri svojem poslovanju. V XIV. še posebej pa v XV. stoletju je moralo v Dubrovniku krožiti veliko število privatnih trgovskih knjig. Zdi se, da je moral imeti skoraj vsak pomembnejši dubrovniški trgovec svojo poslovno knjigo, nekateri, kot bomo videli, tudi več knjig, če je hotel v redu voditi svoje trgovske posle.

Čeprav ni bilo nobenega zakona, ki bi trgovcem predpisoval, da morajo pri svojih poslih voditi trgovske knjige, je prevladal običaj, da so začeli registrirati v privatne knjige svoje posle mimo državnega urada, ki je bil za to pooblaščen, to je dubrovniškega notariata. Takšne privatne trgovske knjige so se v začetku XIV. stoletja uporabljale v Italiji kot dokazno gradivo pred sodiščem.

V Dubrovniku so morale obstajati privatne trgovske knjige že proti koncu XIII. stoletja. Na prošnjo žene Prvoslava Petronića je bil zaslišani magister Gerard, apotekar, ki je bolan ležal na svojem domu. Na vprašanje, če je res dolžan omenjenemu Prvoslavu 40 perperjev, je izjavil: »Bene tenebatur ei solvere certam quantitatem pecunie sed nesciebat quodcumque dictus Pervoslavus reciperat ab eo certam partem et totum hec scriptum esset in quaterno suo.«²

Danes v. Historijskem arhivu v Dubrovniku zamaš isčemo originale večine teh privatnih trgovskih knjig, ki se sicer v virih pogosto omenjajo. Propadle so skupaj s privatnimi arhivi. Njim niso poklanjali takšne pozornosti kot uradnim dokumentom ali notarskim in kancelarskim knjigam. Po naključju se je vendar ohranilo manjše število poslovnih knjig dubrovniških trgovcev, ki nam odkrivajo mnoge podrobnosti o poslovanju teh trgovcev. Doslej smo seznanjeni s tremi ohranjenimi trgovskimi poslovnimi knjigami. Vse tri so vodili dubrovniški trgovci pri svojem poslovanju v Srbiji oziroma v Bosni. Vse pa so iz XV. stoletja.

Izredno vrednost predstavlja trgovska knjiga Mihajla Lukarevića, ki jo je v celoti objavil Mihajlo Dinic.³ Iz nje je razvidno Lukarevićevo poslovanje v tridesetih letih XV. st. v Novem Brdu. Knjiga M. Lukarevića je doslej edina poznana izmed številnih knjig, ki so jih morali Dubrovčani voditi pri svojem poslovanju v Novem Brdu. Prikazuje nam njegovo poslovanje od leta 1432 do 1439 in nudi izredno veliko število podatkov za čas, ko je bilo Novo Brdo najaktivnejše. Predvsem nam daje zelo podroben vpogled v obseg in način dela nekega člana dubrovnške kolonije. Vsebuje zelo veliko število imen ljudi iz Novega Brda in okolice, ki so vpisani kot dolžniki ali poroki. Zato zbuja posebno pozornost prav ti spiski dolžnikov ter si-

¹ G. Luzzatto, *Storia economica d'Italia*; vol. I, Roma 1949, str. 293.

² Diversa cancelariae III, fol 84' — 6. XII. 1296.

¹ G. Luzzatto, *Storia economica d'Italia*, vol. I, Roma 1949, str. 293.

stem, kako je bila knjiga vodena. Izredno dragocene so vesti v zvezi z rudarstvom. Iz podatkov (predvsem imen in priimkov) je tudi razvidno, da je bilo rudarstvo skoraj izključno v rokah domačih ljudi. Vsi ti dolžniki, označeni kot rudarji, topilničarji, »hutmani«, zlatarji, krojači in drugi so predstavljali zametek meščanskega razreda v srednjeveški Srbiji, čigar razvoj zaradi izrednih razmer (privilegirani položaj kolonij Dubrovčanov, pritisk Turkov) ni bil dokončan. Iz podatkov v knjigi ter iz pogodbe o trgovski družbi, ki jo je Mihajlo sklenil s svojim polbratom Ivanom, je razvidno, da je Mihajlo vodil še eno knjigo, označeno s črko »b«.⁴

Na trgovsko knjigo bratov Kabužićev nas je opozorila Desanka Kovačević.⁵ Bratje Kabužići so vodili v prvih desetletjih XV. stoletja zelo razvejano trgovino s srebrom v Srbiji in Bosni. V katalogu knjig Historijskega arhiva v Dubrovniku v seriji Privata pod številko XXVIII je vpisana knjiga »Libro de negozio Nicolo e Luca Caboga 1426«. To je glavna knjiga obeh bratov. Poleg nje se je ohranil še izveček iz glavne knjige. Knjigo so vodili od 1427 do 1433.

V trgovski knjigi bratov Kabužićev najdemo podatke o nakupovanju raznih vrst srebra, zlata, kož in voska v srednjeveški Srbiji in Bosni ter podatke o prodaji teh surovin največ v Italijo, in to v prvi vrsti v Benetke. V tako razvejani trgovini je sodelovalo več oseb, ki so opravljale razne posle. Vedno je zapisano, kateremu trgovcu je namenjena pošiljka srebra. Na ta način zremo za imena ljudi (trgovcev), ki so bili v trgovskih stikih z rodbino Kabužićev.

Delno je znana vsebina tretje poslovne knjige, ki jo je vodil dubrovniški trgovec Djivan Pripčinović.⁶ Djivan Pripčinović je bil znan trgovec v 70. in 80. letih XV. stoletja. Med drugim najdemo tudi prepis spiska, ki je bil predložen kadiji v Novem Brdu 10. III. 1475, v katerem so popisane količine crvca, ki ga je Djive prejel iz raznih krajev in z njim trgoval.

Omenjene tri privatne poslovne knjige govorijo o kreditnem poslovanju, o trgovskem prometu, o prevzemu in prodaji raznih vrst trgovskega blaga, količinah in cenah blaga, o pošiljanju trgovske robe iz Srbije in Bosne na razna italijanska trgovska središča, predvsem v Benetke. Dubrovniško tržišče je člen v verigi, ki povezuje balkansko zaledje z deželami v Sredozemlju. In končno, iz teh knjig je razvidno izpopolnjevanje dubrovniškega knjigovodstva, ki je bilo že tedaj med vodilnimi knjigovodstvi na svetu in ki je kasneje ustvarilo teoretika Benka Kotruljevića. Bil je avtor prvega evropskega sistematičnega priročnika o trgovini in knjigovodstvu: »Della mercatura et del mercante perfetto«. Napisal ga je leta 1458.

To je zaenkrat vse, kar vemo o privatnih trgovskih knjigah dubrovniških trgovcev. Na srečo so se nekatere privatne poslovne knjige ohranile v prepisih (v celoti ali delno), ali pa se v raznih zvezah omenjajo v nekaterih serijah notarskih registrov (Diversa cancelariae, Diversa notariae, Testamenta notariae). Pogosto so v sodni ali notarski protokol prepisali privatno poslovno knjigo, če je prišlo do spora med trgovskimi partnerji. Med prepisi je veliko poslovnih knjig, ki so služile pri poslovanju trgovskih družb. Tudi v zvezi z likvidacijo trgovske družbe ali nekega trgovskega posla se omenjajo poslovne knjige. Skoraj redno pa trgovci v svojih testa-

⁴ M. Dinić, Za istoriju rudarstva, str. 33–34.

⁵ D. Kovačević, Trgovačka knjiga Nikole i Luke Kabudžića, Istorijski pregled, br. 1, str. 46–48, Beograd 1954.

⁶ Dubrovački arhiv, Privata 3 b, 1 a; Bogumil Hrabak, Rujna, trg u oblasti Užica u XV veku, Istorijski pregled, br. 1, Beograd 1954, str. 48–50; Ivan Božić, Dubrovnik i Turska, Beograd 1952, str. 305.

⁷ Vujčić M., Prvo naučno delo o trgovini Dubrovčanina Benka Kotruljevića, Glas SKA 80, Beograd 1909, str. 48–49; Zečić M., Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljevića i njegov spis o trgovini i o savršenom trgovcu, Titograd 1963.

mentih omenjajo svoje poslovne knjige in naročajo skrbnikom, kako naj z njimi ravna.

Dubrovniški trgovci so vodili poslovne knjige pri poslovanju v samem Dubrovniku, vodili pa so jih tudi pri svojem poslovanju izven Dubrovnika. Veliko teh knjig je nastalo pri trgovanju v balkanskem zaledju in v Italiji. Vsa trgovina tega obdobja je bila v veliki meri zasnovana na odnosih medsebojne zadolženosti, in to večinoma zadolženosti v trgovski robl. Dolgovi, registrirani v knjigah zadolžnic (*Debita notariae*), izražajo v glavnem vrednost neplačane robe, prav tako pa so dolžniki poravnali svoje kreditne obveznosti z drugo robo. Kreditno poslovanje se je v Dubrovniku odvijalo na poseben način in pod neposredno kontrolo vlade. Izredno pomembno je bil sklep dubrovniške vlade, na podlagi katerega so se morali vsi kreditni posli, ki so presegali 10 perperjev, skleniti pismeno.⁸ Dolžnik je moral upniku v roku 8 dni izdati zadolžnico. S tem zakonom je hotela dubrovniška vlada dati pravno zaščito trgovskemu poslovanju. Seveda je morala poskrbeti tudi za način, kako bi se mogla izgubljená zadolžnica obnoviti. To je dosegla na ta način, da so se zadolžnice zapisovale v posebne notarske imbreviaturne knjige, ki so se hranile v notariatu poleg drugih notarskih knjig.⁹ Tako so knjige *Debita notariae* dobile predvsem praktično vrednost.

Kljub odlično organizirani notarski službi, katere posledica je uvedba posebne serije notarskih knjig, imenovane »*Debita notariae*«, lahko potrdimo, da niso bile prav vse zadolžnice registrirane v notariatu. Zato nam podatki v *Debita notariae* ne dajejo celotne slike kreditnega poslovanja na dubrovniškem tržišču. Zato je bilo v notariatu registriranih le določeno število kreditnih pogodb. Upniki pogosto izjavljajo, da imajo mnogo dolžnikov »in notaria et extra notariam«. ¹⁰ Trgovci so se posluževali raznih načinov in oblik, da so vodili evidenco nad svojimi dolžniki. Najbolj razširjen način je bil, da so dolžnike vpisovali v svoje poslovne knjige ali zapiske. Iz doslej zbranih podatkov je razvidno, da je največ privatnih poslovnih knjig nastalo v zvezi z registracijo kreditnih obveznosti. V testamentih se omenjajo privatne knjige sestavljalcev testamentov, v katere so bili vpisani njihovi dolgovi¹¹ ali pa njihovi dolžniki.¹² Kreditno poslovanje, ki je razvidno iz teh njih, pa ni omejeno na dubrovniško tržišče, ampak je pogosto usmerjeno na dežele v balkanskem zaledju¹³ ali v Benetke.¹⁴ Vprašanje je, ali so bile zadolžnice, ki so bile vpisane v privatne trgovske knjige, registrirane tudi v notarsko knjigo *Debita notariae* in obratno? Iz nekega podatka je razvidno, da so trgovci v privatne poslovne knjige vpisovali notarske instrumente. Paulucius-apotekar je izjavil, da ima »*plures cartas*

⁸ Liber statutorum civitatis Ragusii (izdala V. Bogišić in K. Jireček), liber VIII, cap XXII. Mon. hist. iur. Slav. Merid. knj. IX, Zagreb 1904, str. 78.

⁹ Gregor Cremonšnik, Dubrovačka kancelarija do god. 1300 i najstarije knjige dubrovačke arhive, GZM, g. XXXIV/2, Sarajevo 1927, str. 231; isti, Dodatak članku Dubrovačka kancelarija do god. 1300, GZM, g. XLI/2, Sarajevo 1929, str. 121. I. Voje, Knjige zadolžnic, posebna notarska serija dubrovniškega arhiva, Zgodovinski časopis, letnik XXII, Ljubljana 1968, str. 207–223.

¹⁰ *Debita notariae*, XXXIII, fol. 196–196^v, 1459.

¹¹ Testament Laura de Rasumenno: »et volo quod credatur meus quaternus de omnibus meis debitis«, Testamenta notariae, IV, fol. 37–37^v — 2. I. 1358. Testament Martoli de Tudissio: »e tutti mei altri debiti a caxon si sono scritti in lo quaderno mio lungo senca paletta«, Test. not. VII, fol. 177–179 — 26. VI. 1384; Test. Martinusso de Sorgo, Test. not. VII, fol. 234–234^v — 6. VIII. 1391; Test. Martolo de Cathena: »suoiu che se paga lo debito a ser Luca de Bona et a Marin se frar et a Vlacota de Radouan como sia scritto in lo quaderno de man mia...«, Test. not. VIII, fol. 33–34^v — 27. II. 1392.

¹² Testament Petra filius de Draseno: »et similiter debeant exigi illa debita que debeo habere venetiarum secundum quod continetur in meis quaternis«, Test. not. IV, fol. 41 — 10. VI. 1358; Test. Petragne de Bonda: »item volo quod meus quaternus debitorum meorum...«, Test. not. IV, fol. 49–50 — 13. VIII. 1369; Test. Marina Junii de Mence: »item volo, et ordino... mihi debitor vel debitor... possit videre meos quaternos«, Test. not. VII, fol. 16–17 — 12. I. 1381.

¹³ Testament Domagna de Mence: »item dico quod omnia debita que habemus in Sclauonia sunt scripta in quaterno meo...«, Test. not. IV, fol. 38–39 — 4. IV. 1358.

¹⁴ Testament Petra filius de Draseno: dolgove in dolžnike ima v Benetkah, kar je razvidno iz njegove knjige, Test. not. IV, fol. 41 — 10. VI. 1358.

notarias de quibus sunt scripta millesimo et dies in vno meo quaterno».¹⁵ Zaradi boljše kontrole so trgovci vodili evidenco svojih dolžnikov ali svojih dolgov v svojih privatnih poslovnih knjigah. Kljub temu lahko predvidevamo, da je bilo veliko kreditnih pogodb registriranih le v privatnih poslovnih knjigah. Seveda se pri tem postavlja vprašanje, kakšno veljavo je imela privatna poslovna knjiga pred sodiščem v primeru, če dolžnik ni poravnal svoje kreditne obveznosti. Na to vprašanje bom skušal odgovoriti v enem od naslednjih odstavkov.

Privatno poslovno knjigo so imeli lahko dolžniki.¹⁶ Toda pred sodiščem je imela pravno veljavo le tista knjiga, ki jo je vodil upnik, čeprav je bila dolžnikova last. Posebej bi poudaril, da se je to nanašalo le na tiste zapiske v dolžnikovih knjigah, kjer je bilo govora o vračanju dolga. Kar je vpisal dolžnik v zvezi z vračanjem dolga v svojo knjigo, ni imelo nobene veljave. To je prišlo do izraza v neki terjatvi. Spor v zvezi s tem, je na predlog upnika razsojal knez. Upnik je predložil zadolžnico »carta de papiro«, ki jo je lastnoročno napisal dolžnik. Ker je ta umrl, je upnik zahteval, naj se mu zadolžnica izplača iz zapuščine pokojnega dolžnika. Tutorji izjavljajo »nos vidimus istam tuam rationem in quondam quaterno dicti (dolžnik) Pale et non est tantum debitum quantum tu petis«. Upnik jim odgovarja: »Ipsi Pale potut scripsisse quod sibi placuerit in suo quaterno et hoc nichil michi preiudicat nichilominus ego volo integraliter debitum meum.« Sodišče sklene, da ima edino veljavo v zvezi s terjatvijo »dicta carta papirae« in zato morajo tutorji izplačati upniku celoten dolg.¹⁷

Knjige dolžnikov so predvsem vodili upniki, vendar je v to knjigo vpisoval svoje kreditne obveznosti dolžnik sam. V neki zadolžnici se obvezuje dolžnik Lukša Žunković — oljar svojemu upniku Stjepanu Ragunoviću. Zadolžil se je za neko nedoločeno denarno vrednost s pripombo, da bo vse, kar bo vzel pri upniku na kredit, vpisal lastnoročno v njegovo poslovno knjigo.¹⁸ Tudi kadar poravnava dolžniki svoje kreditne obveznosti, se včasih omenja takšen privatni »quaternus«. Zuane de Guasi se obvezuje plačati potomcem pokojnega Grube Menčetića 160 dukatov kot ostanek vseh dolgov, ki so bili vpisani v knjigo pokojnega Grube.¹⁹

Pomembno vlogo v trgovini srednjeveškega Dubrovnika igrajo trgovske družbe. Poslovne knjige v okviru trgovskih družb so vodili že v XIV. stoletju. V tem času so te družbe že poslovale tako, da so strankam dajali na kredit trgovsko blago.²⁰ Družabniki so namreč v času delovanja trgovske družbe vodili posebne poslovne knjige, v katere so med drugim vpisovali tudi dolžnike, katerim so dajali robo na kredit.²¹ Knjige, ki so jih vodili v okviru trgovskih družb, so služile za registracijo celotnega poslovanja

¹⁵ Test. not. VI, fol. 80–80' — 28. IV. 1371.

¹⁶ Dne 29. XI. 1429 sta se Peter Dobrosalić in Paskoje Orličić socija, zadolžila pri Johannu Brullu Kataloncu za 134 dukatov in pol. Dolg bosta vrnila v treh mesecih. Pri tem sta dala naslednjo izjavo: »cum pacto quod quicquid repperietur scriptum ad librum seu quaternum nostrum ad manu propria ipsius Johannis nos sibi dedisse vel soluisse pro presenti debito credatur et ad fides plenaria adhibeatur ac si esset carta notaria«. Deb. not. XIV, fol. 360; v testamentu Martola de Catena se omenja naslednje: »suoi che se paga lo debito a ser Luce de Bona et a Marin so frar et a Vlachota de Radovan como sia scritto sulo uno quaderno de man mia«. Test. not. VIII, fol. 34–34' — 28. III. 1392.

¹⁷ Div. not. VIII, fol. 103' — 4. XI. 1364.

¹⁸ Dolžnik izjavlja: »dare et solvere omnes quantitates denariorum et rerum que quantitate apparebat scripto mea manu in libro dicti Stepchi ab hanc die in antea«. Deb. not. XXXIX, fol. 19 — 28. VI. 1470.

¹⁹ Fragmenti Div. canc., zbirka XIV. stoletje — 7. XI. 1374.

²⁰ Pri obračunu družbe so ugotovili, da so »debita societatis« do 14. II. 1354 znašala 9385 perperjev, 8 grošev in 28 folarjev. Do dneva obračuna (5. XI. 1354) so izterjali 5077 perperjev. Div. not. VII, fol. 78.

²¹ Simon Gučetić ter brata Pavel in Andrija Gučetić so napravili 2. IV. 1404, obračun kolegancije za vse »pro ut appareat in quaterno magno cum coperta vermilea signato hoc signo...«. V to knjigo so začeli vpisovati že 27. II. 1384 in so v njej »scripta omnia debita a predicto die usque diem presentem«. Knjigo je vodil Simon ter je iz zapisikov razvidno, da so dolžniki ostali dolžni 5722 dukatov. Deb. not. XII, fol. 169.

trgovske družbe,²² uporabljali pa so jih tudi za vpisovanje in delitev njihovega dobička (*lucrum*).²³

Dubrovniški trgovci so se v veliki meri ukvarjali z lombardnimi posli, to je z dajanjem posojil proti zastavi. Predmete, ki so jih dobili v zastavo, so vestno zapisovali v svoje poslovne knjige.²⁴

Pri vodenju poslovnih knjig so se dubrovniški trgovci posluževali dvojnega knjigovodstva, kar je razvidno iz formulacij »scriptum est in vno quaternatto totum quod recepi et quod dedi per ordinem«.²⁵ Vsebina knjige je označena tudi z besedami »in quo sunt scripte omnes mee rationes tam de dando quam de recipiendo«.²⁶

V svoje privatne knjige pa trgovci niso vpisovali le denarnih poslov; to je kreditov dolžnikov, svojih dolgov, izdatkov in prejemkov, računov in podobno, ampak so vpisovali tudi trgovsko blago, ki so ga prejemali od poslovnih družabnikov ali pošiljali svojim faktorjem izven Dubrovnika. Leta 1390 je sprejel Jacobus Georgii od Andrije Volčevica »in mercantiis et denariis mutuis duc, auri 400«. Z denarjem in trgovsko robo bo v imenu Andrije trgoval v Apuliji. Obracun bo napravil konec leta. Za vsak mesec bo dobil plačo v višini dveh dukatov. Andrej bo vso robo, ki jo bo Jakob poslal, beležil v svojo knjigo. Jakob naj Andreju v vsem zaupa.²⁷ Iz drugih podatkov je razvidno, da je Jakob preko svojih posrednikov uvažal iz Apulije fižol,²⁸ ukvarjal pa se je tudi s trgovino s tkaninami.²⁹

Poslovne knjige so uporabljali trgovci pri vodenju trgovskih poslov v svojih trgovinah. Te poslovne knjige se označujejo kot »quaternus stationis«.³⁰ V testamentu Stipe Sorkočevića piše »sia scrito tucto per ordene in staçon in vn quaderno«. Tudi Lovro Sorkočević izjavlja v svojem testamentu »omnes illi qui debent nobis dare, sunt scripti in nostris quaternis stationis«.³² V te knjige so med drugim vpisovali tudi dolžnike³³ in registrirali poslovanje trgovske družbe.³⁴ Privatne poslovne knjige pa niso uporabljali Dubrovčani samo pri vodenju trgovskih in denarnih poslov, ampak tudi druge namene. Štirje Dubrovčani so sklenili, da bodo pet let izkoriščali soline v Stonu. Trije bodo vložili denar, eden pa bo prispeval s svojim delom. Določili so enega, da bo vodil »quaternus«, in pri tem izjavljajo »in

²² Stjepan Sorkočević je imel skupaj s sinovi (imi fioli) trgovsko družbo s Stefanom de Lunardo »sia scrito tucto per ordene in staçon in vno quaderno«. Test. not. V, fol. 113–133 – 26. XI. 1346. Vita Rastić je imel trgovsko družbo z Blažem Držićem. Blaž Držić je vložil 7772 v dukatih. V pogodbi določita »si che tutte queste rasuniche dia mostrara Blasio si fo scrito in li soy quaderni«. Test. not. V, fol. 306–307 – 28. III. 1363; Brajan Nenadić ima societas z bratom Brajkom, oba vložita 4200 perperjev. Test. not. VII, fol. 8–9 – 4. VI. 1380; Ivan Marina Menčetić ima trgovsko družbo z Marinom Kabužićem »tutte le nostre raxon son scripte in lo quaderno de staçon couerte de rosso«. Test. not. VII, fol. 98–99 – 29. VIII. 1385; Zive Menčetić ima societas z Marinom Krušićem, pri poslovanju vodita »vno quadernico di carta di bombase ne li quali sono le raxon de lo compaignie«. Test. not. VII, fol. 136–138 – 2. IX. 1388.

²³ Pale Rastić je imel societas z Elijo Binčulićem in bratom Simonom. Pale je lastnoročno vodil tri knjige: quaternum magnum, vnum quaternum cum palas virides, vnum quaternum carta longarium. Test. not. IV, fol. 32–33 – 3. V. 1354.

²⁴ Bogance de Toloe omenja v testamentu »li dicti pegni soi scriti uollo in quaterno«. Test. not. VII, fol. 15–16 – 27. XII. 1381; tudi v testamentu Strića ballistaria je omenjeno »li pegni che so scriti in lo mio quaderno«. Test. not. VII, fol. 214–215 – 28. VII. 1391.

²⁵ Test. not. IV, fol. 33–35 – 3. V. 1351, Testament Nikole Lukarevica.

²⁶ Test. not. IV, fol. 39–40 – 30. VI. 1358, Testament Luca de Gamba; Georgio de Jacobo de Georgio izjavlja, da vse, kar je vpisano v njegovo knjigo s črnim ovitkom, »credatur tantum sic in debendo recipere, sicut in debendo dare«. Test. not. VI, fol. 119–120 – 11. III. 1374; podobno v testamentu Giue Mathi de Mence. Test. not. VII, fol. 136–138 – 2. IX. 1388.

²⁷ Diversa cancellariae, XXIX, fol. 108 – 22. VI. 1390.

²⁸ Div. canc. XXX, fol. 74.

²⁹ M. Dinić, Odluke veća dubrovačke republike, I. Beograd 1951, str. 132.

³⁰ Test. not. II, fol. 54, 22. V. 1325, Marinus Junii de Bona; IV, fol. 50–51 – 11. III. 1362, Johannis de Cereua; VII, fol. 4–5 – 7. IV. 1381, Valchi de Resti.

³¹ Test. not. V, fol. 113–113 – 26. XI. 1343.

³² Test. not. VI, fol. 9–9 – 27. V. 1348.

³³ Valko Restić izjavlja »qui ducati supradicti guadagnatur exigendo omnia debita pro ut apparet in quaterno stationis«. Test. not. VII, fol. 4–5 – 7. IV. 1380.

³⁴ »raxon (societas) son scripte in lo quaderno di staçon«, testament Ivana Marina Menčetića, Test. not. VII, fol. 98–99 – 29. VIII. 1385.

totum fides adhibeatur et credatur sicut si esset carta notarii»³⁵ Poslovno knjigo so vodili dubrovniški trgovci tudi v zvezi z izkoriščanjem rudnika v Fojnici.³⁶ Netrgovski značaj ima knjiga Paulusca de Cudelino. Skrbnik Pripče Utolčić je izjavil, da je Paulusco prepustil del zemljišča Giue Longu, kot se vidi »in quaterno ipsius Paulusci«.³⁷

Privatne poslovne knjige so shranjevali trgovci na raznih mestih v trgovini in v hiši. Pale Restić navaja v svojem testamentu, da sta dve njegovi poslovni knjigi »in meo scanio« (to je nizka klop, na kateri so sedeli, v njej pa so lahko shranjevali razne stvari).³⁸ Marin Sorkočević izjavlja, da hrani knjige in zapiske (»quanternix et cedula«) »in vno sachetto«.³⁹ Johannis Marina Menčetić je imel svojo knjigo »dentro lo omaro in la mia camera di casa«.⁴⁰

Privatne poslovne knjige so imele različen zunanji videz. Ločile so se po barvi kože, s katero so bile obdane platnice, bile so različne velikosti, imele so razne oznake. Velikokrat so bile te razlike odvisne od vsebine knjige. Bratje Kabudžići so vodili glavno trgovsko knjigo, poleg nje pa obstaja še izvleček iz glavne knjige, ki je manjši in ozjega formata.⁴¹ Za poslovno knjigo Mihajla Lukarevića ugotavlja M. Dinić, da je to tipična trgovska knjiga, vezana v blede rumeno kožo, dolga 20 cm, široka pa 11 cm.⁴²

Privatne knjige trgovcev so bile vezane v kože različnih barv. Lahko so bile v naravni barvi: »que habet pelles de cuiro«⁴³ bile so zelene: »pelles virides«⁴⁴ škriatno rdeče: »cum coperta vermiglia«⁴⁵ črne: »cum pelles nigris«⁴⁶ in bele: »couerto cum pelle blanco«.⁴⁷ Knjige so se razlikovale tudi po velikosti. Na prvem mestu so omenjene »quaternus magnus«⁴⁸ oziroma »grande«⁴⁹. To naj bi bila nekakšna glavna knjiga. Poleg velike knjige so vodili trgovci še malo knjigo »quaternico piccolo«⁵⁰ oziroma »quaderno paruo«.⁵¹ Manjši knjigi so dali oznako tudi z izrazom »quadernico«.⁵² Ker so bile te privatne trgovske knjige običajno ozke, so jih označevali kot »quaternus cartam longarum«⁵³ oziroma »debiti sono acriti in lo quaderno mio lungo senca palētek«.⁵⁴ Privatne knjige so bile lahko označene s kakšno črko, s posebnim znakom trgovca ali zapečatene z njegovim pečatom. V pogodbi o trgovski družbi, ki jo je Mihajlo Lukarević sklenil s svojim polbratom Ivanom v Novem Brdu 21. III. 1436. leta, se omenja Mihajlova knjiga, označena s črko »b«, ki se tudi v ohranjeni poslovni knjigi pogosto omenja.⁵⁵ Običajno je navedeno, da je knjiga »signado cum lo mio signo«.⁵⁶ V testamentu Jakoba de Prodanello, kjer je omenjeno, da je knjiga opremljena

³⁵ Div. canc. XXX, fol. 1' — 13. III. 1393.

³⁶ Div. canc. XX, fol. 1' — 20. III. 1365.

³⁷ Div. not. IX, fol. 106' — 8. III. 1374.

³⁸ Test. not. IV, fol. 32—33 — 3. V. 1354.

³⁹ Test. not. IV, fol. 61' — 10. IV. 1359; VIII, fol. 34'—35' — 27. III. 1392, test. Mariolo de Cathena.

⁴⁰ Test. not. VII, fol. 98'—99' — 29. VIII. 1385.

⁴¹ D. Kovačević, n. d., str. 47.

⁴² M. Dinić, Iz dubrovačkog arhiva, knj. I, Uvod, str. 1.

⁴³ Test. not. IV, fol. 32—33 — 3. V. 1354; ali »couerto di carta bergamena«, VII, fol. 136'—138 — 2. IX. 1388, ali »cum vna coperta de chorio«, VII, fol. 4'—5' — 7. IV. 1380.

⁴⁴ Test. not. IV, fol. 32—33.

⁴⁵ Test. not. VI, fol. 80'—80' — 28. IV. 1371; Test. not. VII, fol. 15—16 — 27. XII. 1381; tudi rdeča »couerte di rosa«, VII, fol. 98'—99' — 29. VIII. 1385; »couerta cum pelle rosse«, VII, fol. 106—107' — 18. VIII. 1386; VII, fol. 136'—138 — 2. IX. 1388.

⁴⁶ Test. not. VI, fol. 119'—120' — 11. III. 1374; VII, 127'—128' — 25. I. 1388.

⁴⁷ Test. not. VII, fol. 106—107' — 18. VIII. 1386.

⁴⁸ Test. not. IV, fol. 32—33 — 3. V. 1354.

⁴⁹ Test. not. V, fol. 306—307 — 28. II. 1363; VII, fol. 15—16 — 27. XII. 1381; VII, fol. 44—44' — 14. VIII. 1383.

⁵⁰ Test. not. V, fol. 306—307 — 28. II. 1363; VII, fol. 44—44' — 14. VIII. 1383.

⁵¹ Test. not. IV, fol. 70'—70' — 17. II. 1350.

⁵² »vno quadernico di carta di bombaxe«, test. not. VII, fol. 136'—138 — 2. X. 1388.

⁵³ Test. not. IV, fol. 32—33 — 3. V. 1354.

⁵⁴ Test. not. VII, fol. 177—179 — 26. VI. 1384.

⁵⁵ M. Dinić, Iz dubrov. arhiva, I, str. 2, 33.

⁵⁶ Test. not. VII, fol. 15—16 — 27. XII. 1381; VII, fol. 136'—138' — 2. IX. 1388.

z. njegovim znakom, je narisani tudi ta znak: p.⁵⁷ Zaradi večje veljave ni bilo dovolj; če je sestavljalec testamenta izjavil v svojem testamentu, da je knjigo pisal lastnoročno, »scrito de mia man propria«,⁵⁸ ampak jo je tudi pečatil »cum sigillo«.⁵⁹ Vse, kar je bilo v privatnih poslovnih knjigah vpisano in registrirano, je moralo imeti neko pravno veljavo. Zato je v testamentih pogosto poudarjeno, da ima privatna trgovska knjiga isto vrednost in veljavo kot notarska listina (»plena fides«).⁶⁰ Večkrat je poudarjeno, naj verujejo v vsemu tako, kot verujejo testamentu.⁶¹ Le enkrat sem zasledil izjavo sestavljalca testamenta (Marin J. Menčetić), ki odreja »quod dicti mei quaterni non credantur, sed credantur solum carte notarii et aptay et omnes alie scripture cancelariae et aliis cartis aptay...«.⁶² V tem primeru daje sestavljalec testamenta prednost notarskim in (kancelarskim) listinam. Poudarjanje pravne veljave privatne poslovne knjige je bilo potrebno za primer, če je moral upnik ali lastnik knjige uveljaviti svoje terjatve in zahtevke pred sodiščem.

Iz nekaterih testamentov je lepo razvidna razvejanost poslovanja dubrovniških trgovcev. Posamezni trgovci namreč navajajo, da pri svojem poslovanju uporabljajo več različnih vrst poslovnih knjig. Ker se pri vsaki knjigi omenja, zakaj jo je trgovec uporabljal in čemu je služila, lahko ugotovimo njihovo specializacijo. Navedeli bi nekaj najbolj karakterističnih primerov.

Domagna, sin Nikole Marci Menčetić (1313—1358), je imel več poslovnih knjig. V eni, njegovi knjigi so vpisani carinski obračuni v Brskovu. Carino je imel v zakupu skupaj z Marinom Gučetićem. V to knjigo je vpisoval tudi stvari, ki mu jih je Marin pošiljal v Brskovo. Vse dolgove (omnia debita), ki jih je imel v Srbiji (que habemus in Sclavonia) je prav tako vpisoval v svojo knjigo (in quaterno meo). Za svoje poslovne obveznosti v Srbiji je Domagna vodil poseben »quaternus«, čigar duplikat je bil v rokah njegovega brata Marina.⁶³ Domagna Menčetić je svoje poslovno delovanje usmeril predvsem v Bosno in Srbijo, kjer je s svojimi brati sodeloval pri eksploataciji rudnikov in zakupu carin. Zaradi svojih trgovskih poslov, ki jih je vodil v Srbiji, in pogoste odsotnosti, ni mogel sodelovati v javni upravi. Toda vlada mu je poverila določene odgovorne naloge, ki naj bi jih opravljal za dubrovniško vlado pri srbskih ali bosanskih vladarjih.⁶⁴

Valko Restić je vodil več poslovnih knjig. V »quaternus stationis« je beležil razne trgovske posle; ter imel vpisane dolgove. Na svojem domu je imel »quaternus«, v katerega je vpisoval zastavljene predmete, predvsem srebrne predmete. Ta knjiga je vezana »cum una coperta de chorio«. Poudarja, da je treba verovati vsemu »quod debet habere et pro eo quod debet dare«. Omenja še »quaternus mei patris«, ki ga je verjetno tudi on vodil. Trgovsko družbo je sklenil z Mihaelom in Marinom Restićem. Poslovanje te družbe so zapisovali »in quaterno societatis«. Valko namreč od-

⁵⁷ Test. not. VII, fol. 145 — 26. XI. 1387.

⁵⁸ Test. not. VII, fol. 136—138 — 2. IX. 1388.

⁵⁹ Martholo de Cathena izjavlja »lo mio quaderno de la raxon... sia bolado cum dui sigillie — Test. not. VIII, fol. 34'—35' — 27. II. 1392.

⁶⁰ »credatur in totum sicut carta notariae«, Test. not. VI, fol. 119'—120' — 11. III. 1374; IV, fol. 32—33 — 3. V. 1354; IV, fol. 37—37' — 2. I. 1358; IV, fol. 41—40. VI. 1358; VI, fol. 80—80' — 28. IV. 1371; VII, fol. 44—44' — 14. VIII. 1383; VII, fol. 106—107' — 18. VIII. 1386.

⁶¹ »sia creto tuto et per tuto chussi como lo mio testimonio«, Test. not. VII, fol. 15—16 — 27. XII. 1381; VII, fol. 22—23' — 5. IV. 1381; »ia creduto cosi como lo mio testimonio«, VII, fol. 203 — 7. V. 1391; VII, fol. 234—234' — 6. VIII. 1391.

⁶² Test. not. VII, fol. 16'—17' — 12. I. 1381.

⁶³ Test. not. IV, fol. 38—39 — 4. IV. 1358.

⁶⁴ I. Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Beograd 1960, str. 320, 321.

reja, da mu mora Klime Gučetić vrniti kot ostanek nekega računa. 134 dukatov, kot je zapisano v knjigi trgovske družbe. Ker ima Klime do Valka še neko drugo finančno obveznost izven »societas«, je poudarjeno, da to ni vpisano »in quaterno societatis nec in ullo quaterno«. V gotovini pa mu je Klime dolžan še 25 perperjev »qui denarii no sunt scripti in aliquo quaterno.« V 60. letih XIV. stoletja je rodbina Restičev razpolagala z mnogo večjim kapitalom kot v začetku XIV. stoletja. To je omogočilo Valku Restiću, da se je lotil obsežnejših trgovskih poslov in pri tem vodil podrobno knjigovodstvo. Leta 1378 je na primer prevzela dubrovniška občina od Valka srebro in svinec v vrednosti 1400 dukatov. Zato je Valko konec sedemdesetih let sodeloval pri reševanju pomembnih vprašanj dubrovniškega javnega življenja.⁶⁶

66. Givē Mateja Menčetić (1361—1388) je vodil en »quaternus« za vpisovanje izdatkov in prejemkov (»tanto in douer dare como in douer avere«). Ta knjiga je bila »couerto de carta bergamena signado del mio signo e scripto de mia man propria«. Drugi dve knjigi, ki jih naveda v svojem testamentu, pa sta služili za poslovanje trgovske družbe, ki jo je Givē sklenil z Marinom Krušićem. Ena od teh knjig je bila »couerta de pelle rosso«, druga, »quadernico«, pa »di carta di bombase«. 67. Givē se v virih omenja tudi kot lastnik ladij. Eno ladjo je imel skupaj z Marinom Bodačićem, drugo pa z Marinom Krušićem. Z Marinom Krušićem je sodeloval vrsto let. Z njim je prevzel leta 1371 tudi tretjino zakupa solin.⁶⁸

68. Podoben značaj kot poslovne knjige imajo tudi spiski dolžnikov, ki so jih upniki vodili na posebnih listih (»cetule«). Nekaj takšnih primerov sem našel tudi v testamentih. Pribua, žena de Millieu, omenja, da ima »vna citola«, na kateri so zapisani »li mei debitori«. 69. Don Stjepan Preuede iz Omble izjavlja, da so »li mey dinari e li mey debitori scriti in le cedule«. Na koncu testamenta je narejen prepis te cedule.⁷⁰ Podobno je objavljena tudi »cetula«, ki jo je vodil Radoslav Petrojević. V njegovem seznamu se poleg dolžnikov omenjajo tudi zastavljeni predmeti.⁷¹ Vsi poudarjajo, da je treba verovati vsemu, kar je zapisano v teh spiskih. Zore de Surmano pa naveda, da je »cedula« pečatena z njegovim pečatom (»sigillada cum lo mio sigello«).⁷²

Pomen številnih poslovnih trgovskih knjig dubrovniških trgovcev, ki se omenjajo v testamentih, bo možno ovrednotiti šele takrat, ko bomo analizirali ohranjene prepise teh knjig v primerih, ki so te prepise v uradne notarske knjige zahtevali. To se je dogajalo v primerih sporov med trgovskimi partnerji, ob priložnosti obračunov poslovanja ali ob likvidaciji trgovskih družb. Vsekakor bodo posli dubrovniških trgovcev na podlagi poslovnih-trgovskih knjig osvetljeni mnogo bolj konkretno in plastično, kot to dobimo na podlagi raztresenih notarskih pogodb.

⁶⁵ Test. not. VII, fol. 4'—5' — 7. IV. 1380.

⁶⁶ Mahnken, n. d., str. 389.

⁶⁷ Test. not. VII, fol. 136'—138 — 2. IX. 1388.

⁶⁸ I. Mahnken, n. d., str. 342.

⁶⁹ Test. not. VII, fol. 38'—39' — 9. IV. 1382.

⁷⁰ Test. not. VII, fol. 202'—202' — 26. IV. 1390.

⁷¹ Test. not. VII, fol. 235'—235' — 6. VIII. 1391.

⁷² Test. not. VII, fol. 183'—184 — 14. III. 1387.

Zusammenfassung

DIE PRIVATEN GESCHÄFTSBÜCHER DER KAUFLEUTE VON DUBROVNIK
(im XIV. Jh.)

Ignacij Voje

Beim Durchstudieren des mittelalterlichen Handels in Dubrovnik sind von großer Bedeutung die privaten Geschäftsbücher, die die dortigen Kaufleute bei ihren Geschäften führten. Beinahe jeder größerer Kaufmann in Dubrovnik führte ein oder sogar mehrere Geschäftsbücher, was ihre Schriftlichkeit beweist. Leider ist der größere Teil dieser Bücher, samt der privaten Archive untergegangen. Nur zufällig sind einige erhalten worden. Bisher kennen wir eingehender drei Handels-Geschäftsbücher (alle aus dem 15. Jh.): das Handelsbuch von Michaelis de Lucaris (veröffentlicht im Ganzen), das Handelsbuch von Brüdern de Caboga und das Geschäftsbuch von Pripčinović.

In den Testamenten der Kaufleute von Dubrovnik sind zahlreiche Geschäftsbücher erwähnt, die man bei den Geschäften in Dubrovnik oder beim Handel im balkanischen Hinterland und in Italien führte. Zum Glück sind einige dieser Handelsbücher in den vollkommenen oder Teilabschriften erhalten (»dank« den Auseinandersetzungen zwischen den Handelspartnern, sowie den Abrechnungen der Geschäftsführung und den Handelsgesellschaftenliquidation).

Aus den Angaben geht hervor, daß der größere Teil der privaten Geschäftsbücher im Zusammenhang mit der Registrierung der Kreditgeschäftsführung, mit der Geschäftsführung der Handelsgesellschaften und in den Läden entstanden ist. Das Äußere dieser Bücher war verschieden: das Leder, in welches sie eingebunden wurden, war verschiedener Farbe, verschieden war auch ihre Größe, überdies hatten sie verschiedene Kennzeichnungen. Alles, was in diesen Büchern eingeschrieben und registriert wurde, hatte dieselbe rechtliche Gültigkeit, als die notari-schen Urkunden.

Als Beispiel führt der Autor drei Kaufleute von Dubrovnik (Domagna de Mence, Valcha de Rešti und Giv'e de Mence) an, die, jeder für sich, mehrere Arten von Geschäftsbüchern führten. Daraus kann man den Rückschluß auf ihre sehr verzweigte Geschäftsführung ziehen.

Ähnlichen Charakters sind auch die Schuldnerverzeichnisse, die die Gläubiger an den besonderen Blättern, sogenannten »cedule« führten.

Ali ste že poravnali letošnje članarino za Zgodovinsko društvo in na-ročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olaj-sajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

Ste že izpolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zgodo-vinskega društva za Slovenijo, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (te-lefon: (061) 22 121 int. 209). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj raz-prodanih starejših letnikov ZČ. Do sedaj so izšli v ponatisu že štirje letniki revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, sep-tembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964 ter septembra 1980 še ponatis št. 1-2/1971 »Zgodo-vinskega časopisa«.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Askerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajset letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, zadnje letnike »Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino«, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ).

ZČ 1/1947 (ponatis-1977) — 100 din	ZČ 24/1970, št. 1-2 — predponatisom
ZČ 2-3/1948-49 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 25/1971, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — pred ponatisom	ZČ 25/1971, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 240 din
ZČ 8/1954 — 200 din	ZČ 26/1972, št. 3-4 — predponatisom
ZČ 9/1955 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 27/1973, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)
ZČ 10-11/1956-57 — 200 din	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 12-13/1958-59 — 200 din	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 14/1960 — 150 din	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 100 din
ZČ 15/1961 — 150 din (kmalu razprodan)	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 80 din
ZČ 16/1962 — 150 din	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 80 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 150 din	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 100 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 200 din	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 100 din
ZČ 19-20/1965-66 — 200 din	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 120 din
ZČ 21/1967 — 150 din	ZČ 31/1977, št. 3-4 — 100 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 4 — 80 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 80 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 120 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 3 — 100 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 32/1978, št. 4 — 100 din
	ZČ 33/1979, št. 1 — 150 din
	ZČ 33/1979, št. 2 — 130 din
	ZČ 33/1979, št. 3 — 130 din
	ZČ 33/1979, št. 4 — 120 din

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 40-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatise zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.